

Tanıtım / Reviews

**“Gobu”Stan’ın Gizemi (Kıpçaklar’a Giden Yol)*
Kitabı Hakkında**

Murat TAN*

Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü’nde hâlen görev yapan Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz tarafından yazılan “Gobu”stan’ın Gizemi (“Kıpçaklar” a Giden Yol) isimli kitap Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları tarafından 2016’da yayımlandı. Büyük boy ve tek cilt olan kitap 704 sayfadır. Kitap sırasıyla Sunuş, Ön Söz, Kısaltmalar Dizini, İnceleme Bölümü, Bibliyografya ve Öz Geçmiş’ten oluşmaktadır.

Kitabın kapak tasarımı Türk Dünyası Görsel Sanatlar Ödülü sahibi Levent Alyap tarafından Türk dünyasının ortak damgalarından olan TEKE damgadan esinlenerek hazırlanmıştır.

Kitabın sunuş yazısı Bitlis Eren Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Mahmut Doğru tarafından kaleme alınmıştır. Sunuş’ta yer alan “bir çok bakımdan ‘öncü’ ve ‘çığır açıcı’ nitelik taşıyan bu eser” ifadeleri kitabın mahiyetini de açıklar niteliktedir. Çığır açıcı nitelikte olan bu kitap, kendinden sonra yapılacak araştırmalara kaynaklık edeceği gibi bugüne kadar benimsenmiş bazı kanıları da düzeltmeye çalışmaktadır. Örneğin; yazar Türk tarihinde sıklıkla vurgulanan Türklerin göçebe toplum olduklarına dair görüşlerin, ulaşılan yeni bulgular ışığında yeniden yorumlanmasına ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Bu ve buna benzer katkılarıyla

* Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz, “Gobu”stan’ın Gizemi (“Kıpçaklar” a Giden Yol), Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, 704 s.

** Dr., Marmara Üniversitesi Türk Dili Bölümü.
Elmek: murattaan@hotmail.com

beraber kitap hem yeni araştırmacılara yol gösteriyor hem de alanında temel kaynak eser olma niteliğini taşıyor.

Ön Söz kısmında yazar, epigraf olarak Azeri Türkçesinin önemli şairlerinden Bahtiyar Vahapzade'den;

“Ey dilim,
Sende benim halgımın gehramanlığıla dolu
Tarihi vereğlenir.
Sende neçe min illik benim medeniyetim
Şan-şöhretim sahanır.”

dizelerine yer verir. Bu ifadelerde dilin medeniyeti saklama ve taşıma görevine değinilmiştir. Aynı şekilde bu kitap da başka medeniyet unsurları olan petroglifler ve damgaların dilin bu işlevine benzer işlevleri yerine getirdiğini ortaya koyar. Ön Söz kısmında ayrıca kitabın içeriği ile ilgili kısa bilgiler verilmektedir.

Kitabın inceleme bölümü “Gobu” Kavram İşareti (1-170), “Gobustan” Kavram İşareti (171-192), Gobustan’daki Petroglifler (193-596), Gobustan’daki Damgalar (597-642) isimlerini taşıyan dört alt bölümden oluşur. Kitabın inceleme bölümünden sonra Bibliyografya (643-680) ve Öz Geçmiş (681-691) kısımları gelir.

Yazar “Gobu” Kavram İşareti (1-170) bölümünde Gobu kavramının geçmişten günümüze Türk dili içindeki kullanımlarına yer verir. Bu kavram eski yazılı kaynaklarda “Kobi”, “kovi”, “kovi”, “kuba”, “koba”, “kopu”, “kuv” ve “kivi” şeklinde geçmektedir. Kelimenin bugünkü “gobu” şekli, tarihî seyir içinde fonetik bir değişimin son hâlidir. Türk dilinin değişik dönem ve lehçelerinde farklılaşmalar olsa da genel olarak “gobu” sözcüğü “boş; başarısız, şanssız, uğursuz, zavallı; işe yaramaz; faydasız; mal, varlık, miras, kalıt; sararmış, solmuş; oyuk, çukur; iri, kova” vb. anlamları karşılamak üzere kullanılmıştır. Ayrıca bu kelimenin türevlerinin de var olduğu ve kelimenin oldukça yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu örneklendirilir. “Gobu”nun bu kullanımları dışında bu kelimenin ve türevlerinin Türk boy adlarında kullanıldığına dair örneklere de yer verilir. Türk boylarından Kuman ve kitaba da temel teşkil eden Kıpçak boyunun isimlerinin kaynaklarda yer alan “kobi” ve “kovi”dan gelme türevler olduğu söylenir. Yazar bunlara dair oldukça ayrıntılı bir literatür taraması yaparak bu görüşe dair

desteklemelerde bulunur. Literatürde yer alan bilgiler ışığında yazar, Kıpçak kelimesinin aslında “gobu” kelimesinin ilk hâlimden türemiş bir kelime olduğuna işaret eder. Ardından “gobu” sözcüğünün fonolojik ve semantik özellikleri dikkate alınarak tarihî ve yaşayan Türkçenin lehçe ve ağızlarında kullanılan ilgili sözcüklerin tasnifi yapılır. Ayrıca bu bölümün sonunda ise başka dillerdeki “gobu” ile ilgili sözcüklere yer verilir. Bu bağlamda Moğolistan, Ermenistan, Irak, Suriye, Çeçenistan, Dağistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi ülkelerde “gobu” ile ilgili sözcükler tespit edilmiş ve işaretler fotoğraflanmıştır.

“Gobustan” Kavram İşareti (171-192) bölümünde “gobu” sözcüğünün Farsçadan gelen “-istan” eki ile birleşimi sonucunda kazandığı anlamlar üzerinde durulur. Bunlar, “girintili çıkıntılı özellik taşıyan yerlerin genel ismi”, “coğrafi yerler” ve “bir halı türü” olmak üzere üç grupta tasnif edilir. Bu bölümde yoğunlukla “gobu” sözcüğünün değişik coğrafyalarda özel yer ismi olarak kullanılması üzerinde durulur. Bunlar, Azerbaycan’da bugün de “Gobustan” olarak anılan bazı kasabalar ve özellikle de Doğu Azerbaycan’ın Büyük Kafkas Dağlarının güneydoğu eteği ile Hazar Denizi arasında kalan yaklaşık 100 km’lik en büyük bölge olan “Gobustan”dır.

Kitapta inceleme kısmında bir diğer alt bölüm olan Gobustan’daki Petroglifler (193-596) hacimce kitabın en uzun kısmıdır. İsminden de anlaşılacağı gibi bu bölüm, bugünkü alfabelerin de çıkış noktasını oluşturan ve medeniyetlerin ilk simgesel işaretleri olan petroglifler hakkındadır. Bu simgesel işaretlerin öneminin anlaşılması için kitapta sunulan açıklayıcı bilgilerden sonra Gobustan’daki petrogliflere odaklanılır. Ancak araştırmanın sahası, tarihi süreç içinde Türklerin yaşadığı geniş coğrafi alanı da içine alır. Özeldir Gobustan’daki petroglifler yer alır

ve genelde ise diğer yerlerdeki örnekler onlarla karşılaştırılır. Bu yolla Gobustan petrogliflerinin Türk kültürü içindeki yeri ve anlamı açıklanır.

Bu bölümdeki bulgulardan hareketle hemen bütün önde gelen uluslarda olduğu gibi Türklerde de yazılı iletişim sistemine doğru giden sıralamanın temelinde petrogliflerin olduğu gerçeği tespit edilir. Daha sonrasında ise sıralama damgalar, harfler, alfabe ile devam eder. Yazılı iletişimin son halkası olan alfabeye geçiş sürecinin şekillenmesinde odak noktası ihtiyaç-iletişim dengesidir. Petroglifler de sistemli iletişime geçişin ilk basamağıdır ve toplumsal ihtiyaçtan doğmuştur. Sürecin başında yer alan petroglifler, bugün alfabe ile dile getirdiğimiz duygu ve düşüncelerimizin atalarımız tarafından kullanılan ilkel biçimleridir. Gobustan'daki araştırma sonucunda ilk örnekleri Milattan Önce 12000'li yıllara kadar giden petrogliflerin varlığı ortaya konur. Buna dair kanıtlar kitaptaki 733 görselin 562'si ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bölümdeki petrogliflerin Türklere ait olduğuna dair bulgulara epigrafik, fotogronometrik ve topografik bilimsel metotlarla ulaşılmıştır. Bütün Türk dünyasından örneklerin karşılaştırılması sonucunda elde edilen petrogliflerin Türk kültürünün bir parçası olduğu ortaya konulur.

Bu bölümde Türk dünyası ve Türk yaşayış ve inanışlarıyla ilgili olan petrogliflerin yer aldığı coğrafya oldukça geniştir. İsmi geçen yerler arasında Moğolistan, Rusya Federasyonu (Tuva, Hakasya, Dağlık Altay, Yakutistan, Çuvaşistan, Başkurdistan), Kırgızistan, Kazakistan, Afganistan, Tacikistan, Pakistan, Hindistan, Türkmenistan, Özbekistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Ukrayna, İran, Irak, Suriye, Gürcistan, Ermenistan, Dağıstan, Azerbaycan, Nahçıvan, Türkiye vb. vardır.

Temelinde Gobustan olmak üzere yukarıda ismi anılan zengin coğrafyada izleri sürülen ve hemen tamamı birbirini destekleyici mahiyette olan petrogliflere baktığımızda daha çok kaya üstüne işlenmiş olanlar ile vazgeçilmez ulaşım aracı olan kayıklardaki tasvirler ön plana çıkar. İçeriklerinde şaman/kam tasvirleri, gizemli kadın tasvirleri ağırlıktadır. Bunların yanında yaşayış ve inanışta güneş tasvirleri ile Türklerin yaşamında önemli olan hayvanların tasvirleri (dağ keçisi/ teke, geyik, boğa, öküz, inek, kurt, at, kartal, arslan, deve, domuz) olduğu görülür.

İnceleme bölümünün Gobustan'daki Damgalar (597-642) ismini taşıyan son kısmında Gobustan'daki damgalar araştırılmıştır. Kitapta damgaların önemi ve ait oldukları toplum hakkında verdikleri bilgiler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir topluluk halinde yaşamaya başlayan insanoğlu için "ortak yaşayış ve inanışın, paylaşımın

ürünü olan damgalar (...) ayrıcalıklı grafiksel dil öğeleri içinde yer almış; ait oldukları toplulukların, boyların ve ulusların diğerlerine/ötekilere karşı varoluşlarının, kimliklerinin ve kültürlerinin göstergesi/sembölü olarak kullanılmışlardır.” (s.599)

Damgalar kaynağını genellikle mistik dünyanın totemleştirilen varlıklarından alır. Aynı durum Türk boyları içinde geçerlidir. Bu güçlü dayanaktan dolayı damgalar, Türk boylarının kimliklerini korumada ve bugüne ulaşmada önemli rol oynamışlardır.

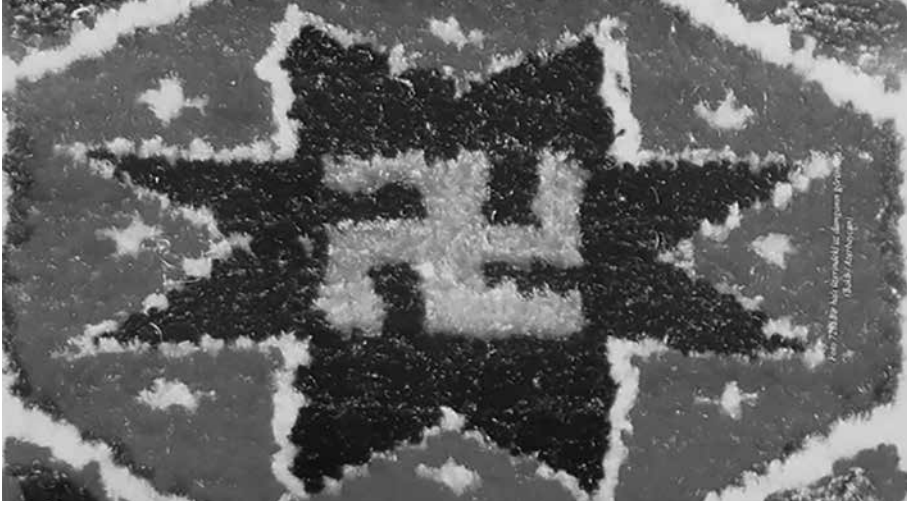
Türk boylarının kendileri için seçtikleri ayırt edici birer sembol olan damgalar; güneş, ay, ok, yay, dağ keçisi, geyik, yılan kuş başta olmak üzere çok çeşitlidir. Bu çeşitliğin en önemli sebebi olarak boyların artış göstermesi ve aralarında ortaya çıkan taht kavgaları gösterilebilir. Damgalara mezar taşlarında, anıtlarda, yazıtlarda, sikkelerde, tuğralarda, tuğlarda, bayraklarda, sancaklarda, sanat ve mimarlık eserlerinde, süs ve kullanım eşyalarında yer verilmiştir.

Türk boylarının kullandıkları birçok damga olmakla beraber kitapta asıl üzerinde durulan damgalar, Gobu damga ve Az damga örnekleridir. Dik bir çizginin üzerinde daire ve aynı çizginin orta kısmının sağında ve solunda ise aşağıya bakan kavimsli çizgi şeklindeki yaygın Gobu damganın temsil ettiği manalar kitapta şöyle ifade edilir: “Gobu Damga geniş anlamda ‘insanı’, ‘insan-Tanrı ilişkisini’, ‘insanın Tanrı’ya bağlılığını ve teslimiyetini’, dar anlamda ise, ‘ataları’, ‘atalara bağlılığı’ ifade etmektedir.”(s. 606)

Az damga ise farklı milletlerin ve toplulukların yaşayış ve inanış sistemlerinde değişik manalar ifade eden oldukça yaygın bir işarettir. Şekil itibariyle nü-

ansları olmakla beraber "gamalı haç" şekline çok benzeyen Az damganın yaygın anlamı itibariyle güneşi ve hareket halindeki insanı birlikte temsil ettiği araştırmacılar tarafından ortaya konulmuşsa da Türk boylarında güneşi, evreni, sonsuzluğu, ölümsüzlüğü, ebedi mutluluğu, ışığı, aydınlığı ve tanrıya yakaran insanı temsil ettiği kabul edilmektedir.

Kitapta genel itibariyle yer adı olan Gobu/Gobustan'ın köken, yapı ve anlam bakımından araştırılıp incelenmesi amaç edinilmiştir. Bu itibarla araştırmanın konusu ve önemine uygun olarak geniş bir coğrafyada bütün yaşam kalıtlarının izi sürülmüş ve köken, yaşayış, inanış, davranış, tarih, kültür, uygarlık vb. etrafında bilgilerin derlenmesine çalışılmıştır. Bu çalışmaların yorumlanmasında ve değerlendirilmesinde disiplinlerarası boyutta metotlar uygulanmıştır.

Kitabın dikkati çekici bir özelliği de araştırmanın zengin görsel malzemeye desteklenmiş olmasıdır. Bu kapsamda kitapta numaralandırılmış 733 fotoğraf, tasarım, çizim ve harita bulunmaktadır. Bu görsel malzeme aynı zamanda araştırmaya güçlü bir dayanak teşkil eden bulgulardır.

Kitabın baskı kalitesi, kapak tasarımı, görsel malzemesinin zenginliği, içerdiği bilgilerin önemi ve dolayısıyla Türk kültür ve medeniyetinin daha iyi tanınmasına yapacağı katkı en başta gelen olumlu taraflarıdır. Bu olumlu taraflarına karşılık elde edilen bilgi ve bulguların bir sonuç bölümüyle daha derli toplu sunulmaması önemli bir eksiklik olarak belirtilebilir.